

ӘОЖ 81:37.016

А. Ж. Жұмағұлова

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің доценті, ф. ф. к.,
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: arzu_zh@mail.ru

Тілді оқытудың кейбір тәсілдері

Мақалада қазақ тілін тілді үйретудің халықаралық стандартына сәйкес деңгейлеп оқытудың кейбір ерекшеліктері туралы айтылады. Автор қазіргі уақытта тілді оқыту үдерісінде мектеп пен ЖОО арасында байланыстың жоқтығын атап өтеді. Қазақстанда жүргізіліп отырған «Үш тұғырлы тіл» саясатының қоғамдағы орнын айта келіп, оқытушы ретінде мәтінді лексикалық талдауға қатысты өзінің кейбір әдістемелік тәсілдерін ұсынады. Автор өзінің мақаласында лексикалық тақырыпты таңдаудың талаптарына тоқталады. Кәсіби сөздер мен терминдердің қолданылу аясын, олардың тіркесімділік қабілетін, басқа да лексикалық қабаттарының (антоним, омоним, синоним, фразеологизм және т.б.) қолданылу ерекшеліктері туралы баяндалады.

Түйін сөздер: тілді оқыту, халықаралық стандарт, мектеп пен ЖОО, мәтінді лексикалық талдау, терминдер.

А. Ж. Жумагулова

Некоторые методы обучения языку

В данной статье автор рассказывает о некоторых особенностях обучения казахскому языку в соответствии с международным стандартом, напоминает, что в данное время нет связи школы с вузом. В статье автор отмечает, что сейчас в Казахстане хорошо поставлен вопрос о трехязычии: начиная с детского сада все желают изучать казахский, русский и английский языки. Излагает о некоторых методах лексического разбора текста, так же об использовании лексических элементов: синонимов, антонимов, омонимов, фразеологизмов, о сочетании научных терминов в аудировании текста.

Ключевые слова: изучение языка, международный стандарт, школа и вуз, лексический разбор текста, термины.

A. Zh. Zhumagulova

Some methods of language teaching

This article tells about some peculiarities of deep teaching of the Kazakh language corresponding to international standards. The author tells us the absentees of connection in modern language teaching systems between higher educational establishments and schools. The author offers as a teacher some methods in lexical interpretation of text drawing attention to “Trinity of language” policy which is conducted in Kazakhstan. The author concentrates on possibilities of lexical themes in her article. The author also tells us about usage peculiarities of professional words and terms their constructive capacity and other lexical structures (opposites, homonymous, synonyms, phraseology and etc.).

Key words: language teaching, international standard, schools and higher educational establishments, lexical interpretation of text, terms.

Қазір қазақ тілінің қоғамдағы орны мен қолданыс аясы кеңейді. Балабақшадан бастап оқытылатын қазақ тілі мен ағылшын тілінің бүгінгі күнгі қолданылу жиілігі осыған дәлел. Қоғамның қай саласы болмасын бүгінде екі тілде де өз қолдауын тауып отыр. Бүгінгі таңда бұрынғыдай емес банкте, емханада, әртүрлі фирмаларда, тұрмыстық қажеттілікті өтеу орындарының барлығында да қазақ тілінде сөйлеп, керегінді сұрап алуға мүмкіншілік туды. Мұндай қозғалысқа Үкімет басшысынан бастап қа-

тардағы қарапайым азаматтардың ел алдына шыққанда қазақша сөйлеуі оң ықпал етсе керек. Қазіргі кезде ұлты басқа журналистердің түрлі бағдарламаларды қазақ тілінде еркін жүргізуі де тілді насихаттаудың ең бір ұтымды түрі болғандай. Елбасының сындарлы саясатының тағы бір нәтижелі көрінісі – елімізде үш тұғырлы тіл саясатының жүргізілуі.

«Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш тілді пайдаланатын мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс

тілі – ұлтаралық қатынас тілі, ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі» - деген болатын Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев. Шындығында, бүгінгі қазақстандық ғылым мен техниканың, әдебиет пен мәдениеттің, спорттың, экономиканың дамуын және әлемге танылуын ағылшын тілінсіз елестету мүмкін емес. Мұның бәрі жақсы, әрине. Бірақ, жаһандану үрдісі дендеп, біздің күнделікті өмірімізге, санамызға тереңдеп еніп, күнделікті өмірде көріп жүргеніміздей қоғамның кез келген саласында өз ықпалын тигізген мынадай заманда ана тілінің орны ерекше екендігін де естен шығармағанымыз жөн болар.

Қазір жоғары оқу орындарына мектептен келген оқушы қазақ тілін өз мамандығы аясында игереді. Тілді меңгерудің халықаралық стандартына сәйкес мектепте оқушы А1, А2, деңгейінде тілді меңгеріп келген болса, студенттік өмірді қазақ тілін В1 В2 деңгейінде меңгерумен бастайды. Ал С1,С2 деңгейі тілді білудің ең жоғарғы деңгейі болып есептеледі де, тілді әдеби деңгейде жетік меңгеруі ескеріледі. ЖОО оқуға келген студент қазақ тілін «Кәсіби бағдарлы қазақ тілі» деп аталатын оқу пәнінің аясында оқиды. Алайда, бүгінгі студенттің тіл меңгеру деңгейі мектеп пен жоғары оқу орнының аралығындағы В1 деңгейінің талаптарына сәйкес келмейді. Мұның өзі мектеп пен жоғары оқу орындарындағы қазақ тілін оқыту бағдарламаларының арасында байланыстың жоқтығын білдіреді. Соның әсерінен мектеп бітіруші тілді өз деңгейінде меңгермейді. Екіншіден, мектеп мұғалімдері ҰБТ-ға дайындау мақсатында дайын тест тапсырмаларын жаттатумен ғана шектеледі. Мұның өзі олардың лексикалық қорының баюына кедергі жасайды, сөйлеу тілінің қалыптаспауына, ойын жеткізу дағдысының қалыптаспауына кері ықпал етеді. Сондықтан мектептен ЖОО келген 1-курс студентінің тілі тым «қысқа» болады.

В2, С1 деңгейлері кәсіби лексиканы меңгеріп, өз мамандығы аясында сөйлеуге бет бұру деген сөз. Пәнді кәсіби қазақ тілі аясында оқыту барысында оқытушы мәтіндердің қоғамдық-әлеуметтік, саяси, мәдени бағыттағы тақырыптық-танымдық мәтіндер ғана емес, таза мамандыққа, кәсіпке байланысты ғылыми-танымдық бағытта болуына да баса назар аудару керек.

Оқытушы лексикалық тақырыпты таңдау барысында өзінің алдына нақты оқыту мақсатын қою керек. Яғни, мәтін жалпы ғылыми тақырыпқа байланысты ма, әлде мамандыққа байланысты ма; алдағы уақытта бұл мәтінмен

қандай бағытта жұмыс жүргізіледі – грамматикалық талдау ма, лексикалық талдау ма анықтап алу қажет.

Мәтінді газеттен немесе журналдан көшіріп әкеп, студенттің алдына тастай салуға болмайды. Бұл біріншіден, студенттің пәнге деген қызығушылығына кері әсер етсе, екіншіден, оқытушының да әдістемелік тәжірибесінің жоқ екенінің дәлелі болып табылады. Ал мұның өзі студент пен оқытушының бірігіп жұмыс жасауына кедергі болады. Оқытушы мәтінді студентке бермес бұрын өзі сол мәтінмен сабаққа дайындалуы тиіс. Сабаққа қатысты мәселенің барлығының шешімін тапқан соң ғана, яғни толық дайындықтан кейін ғана студентке жұмыс жасауға берілуі тиіс. Оқытушы өзі кіретін дәрiсханадағы студенттердің деңгейін жақсы білуі керек. Кез келген мәтін дәрiсханадағы студенттердің деңгейіне сәйкес ықшамдалған, икемделген болуы керек. Бұл дегеніңіз студенттің мәтіндегі ақпаратты түсінуге, қабылдауына, аударуына және қайта әңгімелеп беруіне ыңғайлануы тиіс. Сонда ғана студент мәтін негізінде берілген жаттығуларды еркін орындай алатын болады. Екіншіден, оқытушы мәтіннің қай басылымнан алынғанын (кітап, газет, журнал және т.б) авторы кім екенін, мәтінде қандай мәселе қарастырылғанын айтып өтуі тиіс. Үшіншіден, мәтінмен және мәтін бойынша түзілген сөздікпен сабақта отырған әр студенттің қамтамасыз етілуін қадағалау керек немесе студент жұмыс істеп отырғанда қолында оқу құралы болуы шарт. Мәтін лексикалық талдау мақсатында алынса да, грамматикалық талдау мақсатында алынса да осы талаптар назардан тыс қалмауы тиіс.

Жалпы, мәтінді лексикалық талдаудың үш кезеңі бар деп қарастырады ғалымдар. Олар: 1. Мәтіндегі жаңа сөздердің дыбысталуына, жазылуына баса назар аударту. 2. Жаңа сөздердің мағынасын, тіркесімділік жиілігін, қолданылу ерекшеліктерін түсіндіру. 3. Сол сөздерді қолдану арқылы жұмыс жасату (журнактар арқылы түрлендіру, сөз тіркесін жасау, сөйлем құру және т.б.). Сөйлеу мәнерін қалыптастырудың тыңдалым, жазылым, айтылым, сөйлесім сияқты кезеңдерін қамту арқылы студенттің сөйлеу мәнерін, нақты тақырып бойынша ойын жүйелі жеткізу қабілетін ұштап, қалыптастырады.

Лексикалық талдау жасау брысында оқытушы алдымен мәтінді дауыстап оқиды. Студенттер оқытушының оқығанын қадағалай отырып, мәтін бойынша түсініксіз, жаңа, та-

ныс емес сөздерді белгілей отырады. Содан кейін оқытушы екі-үш студентке дауыстатып оқытады да, мәтін бойынша студенттермен бірігіп сөздік құрайды. Содан кейін оқытушы мәтін бойынша құрылған сөздікпен мынадай жұмыс жасатады:

- сөздікте берілген әрбір сөзге тоқталып, оның аудармасының сәйкестілігін нақтылау;
- бар болса, кейбір сөздердің синонимдік қатарын беру немесе антонимін беру;
- сөздердің басқа сөздермен тіркесімділік жиілігін анықтау.

Мысалы, ахуал сөзін орыс тілді өзге ұлттың өкілі емес қазақтың қалада өскен баласының да түсіне қоюы екіталай. Сондықтан бұл сөздің жағдай, жай-күй сияқты сөздермен синоним екенін айтып өту қажет. Қолғабыс ету етістігі де осындай түсіндіруді қажет етеді. Мысалы, қолғабыс ету, жәрдемдесу, көмектесу, көмек ету, жәрдем ету т.б.

Мысалы, географияда «күрт» сөзі жиі қолданыста болады. «Күрт» сөзі тез деген мағынаны береді. *Теңіз деңгейі күрт төмендеді. Ауа райы күрт суытып кетті.* деген сөйлемдерде өз орнында тұрғанмен, *Ойын күрт өзгертті. Аузына сол сөз күрт түсті.* деп айта алмаймыз.

Мәтіннен жинақталған сөздермен оқытушы осындай бағытта үйге тапсырмалар бере алады. Ол тапсырмалар мынадай формада болуы мүмкін:

1. *Қабылдау, душар болу, көңіл бөлу, қамтамасыз ету, қолғабыс ету, ұшырау, шабу* етістіктерін зат есімдермен тіркестіріңіз.

2. Берілген зат есімдермен қатыстық сын есім жасаңыз да, оларды басқа сөздермен тіркестіріңіз: *экономика, өркениет, ұлт, экология, химия, тұрмыс, геология, тұрмыс, мұнай, қасірет.*

3. Берілген сөздерге қарсы мағыналы сөздерді жазыңыз: *қауіпті, тұзды, қасіретті, қалдықты, сулы, иісті, дәмді, қайғылы, мұнайлы, құнарлы, шөлді, пайдалы.*

Әдебиеттер

- 1 Оразбаева Ф.Ш. Тіл әлемі // Мақалалар, зерттеулер. – Алматы: Ан-Арыс, 2009. – 368 б.
 2 Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – 2-е издание. – Москва: Просвещение, 1991. – 223 с.

Referenses

- 1 Orazbaeva F.Sh. Til әlemi // Maқalalar, zertteuler. – Almaty: An-Arys, 2009. – 368 b.
 2 Passov E.I. Kommunikativnyj metod obucheniya inoyazychnomu govoreniyu. – 2-e izdanie. – Moskva: Prosveschenie, 1991. – 223 s.

Оқытушы жаттығуларды жаздыртып қана қоймай, олардың есте қалуын жаттату арқылы қадағалау керек. Сонда студент мәтінді қайта әңгімелеуде, сол тақырыптың айналасында өздігінен пікір айтып, ойын түйіндеуде, өзге біреумен пікір алмастыруда да қиналмайды.

Мәтіннің мазмұнын әңгімелеу де ерекше дайындықсыз жүзеге аспайды. Ол үшін оқытушы алдын ала әртүрлі жаттығулар дайындап, студенттерді машықтандыру керек.

Келесі тапсырмалар осы мақсатта беріледі:

1. Мәтіннің әрбір бөлігін оқып, мазмұнын беруге негіз болатын тірек сөздерді жазып алыңыз.

2. Күрделі сөздерді ықшамдап, басқа сөздермен ауыстырыңыз. Мысалы, ақ халатты абзал жандар – дәрігерлер; ғылым мен техника өкілдері – ғалымдар; теңіз жануарлары мен өсімдіктері – теңіз фаунасы мен флорасы.

3. Тірек сөздерді пайдаланып, мәтін мазмұнына байланысты сұрақтар құрастырыңыз.

4. Тірек сөздерді пайдаланып, жаныңыздағы жолдасыңызбен сұрақ-жауап тәсілімен жұмыс жасаңыз.

5. Студенттерді сол тақырыптың аясында, дайындықсыз сөйлеуге машықтандыру.

Кез келгеніміздің тәжірибемізден байқап жүргеніміздей дәрісханада отырған студенттің барлығы бірдей тапсырманы орындайды десек қателесеміз. Мұндай жағдай, өкінішке орай, қазірде де кездеседі. Олардың деңгейі мұндай жұмыс орындауға жете бермейді. Оның себебі әр түрлі. Қалай болғанда да біз оларды назардан тыс қалдырмауымыз керек. Оларға көбіне өзара бірігіп істейтін жаттығулар мен тапсырмаларды берсек, біріне-бірі көмектесу арқылы тілге қызығушылығын туғызуға, өз бетінше жұмыс жасауға талпынысын туғызуға болады. Мүмкін оларға жаттығулардың да жеңілдетілген түрін беру керек болар. Жалпы, студенттің сөйлеу тілін дамыту үшін мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар, шағын қысқа өлеңдер, қысқа ертегілер жаттатып, айтқызған дұрыс.